

СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА

**РЕФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ
В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ**

МАТЕРІАЛИ

VI Міжнародної науково-практичної конференції
(Суми, 19–20 травня 2022 року)

Суми
Сумський державний університет
2022

УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКИЙ ПІВНІЧНИЙ КОРДОН: ДИСКУСІЇ Й ПОЛІТИЧНІ РІШЕННЯ 20-Х РОКІВ ХХ СТ.

Зякун А. І.

*к.і.н., доцент кафедри історії
Сумського державного університету*

Одним із складних і тривалих процесів, за тридцять років суверенності України, стала делімітація україно-російського кордону, що становить понад 2 тис. км. Проблеми кордону, деякою мірою, було закладено ще на початку минулого століття. У роки Української революції 1917–1921 рр. кордони України не лише часто змінювалися, а й в певні періоди взагалі не мали конкретних обрисів. Нестабільності та їх рухливості сприяли масові повстанські рухи, самопроголошення різноманітних державних утворень на півдні і сході України, постійні конфлікти з денікінською армією та країнами Антанти. Лише із завершенням Української революції 1917–1921 рр. кордон віртуально усталився, спочатку як міждержавний, а згодом, після створення СРСР, міжреспубліканський з БСРР і РСФРР. І якщо з білоруською стороною значних непорозумінь по розмежуванню території не було, то з Росією процес домовленостей розтягнувся аж до 1928 р.

Врегулювання цього питання здійснювалося в умовах суперечностей. Українське керівництво досить активно реагувало на обмеження інтересів української республіки, особливо щодо неадекватного обміну територіями як в економічному, так і в територіальному й демографічному планах [3, с. 205-237]. Специфічність процесу делімітації україно-російського кордону у 20-х рр. ХХ ст. зумовлювалася цілим рядом як об'єктивних, так і суб'єктивних факторів. Північна частина кордону проходила територією Слобожанщини – регіону спільного російсько-українського освоєння, де етнічні межі були розмитими, а бажання місцевого населення, якщо ними хтось і цікавився, були здебільшого ситуативними і залежали не так від політичних симпатій, як від природних факторів та стану комунікацій. Коли питання про кордон постало у практичній площині, на населення з обох боків чинився тиск, що відбилося у численних резолюціях сільських сходів, петиціях і тому подібних документах. Об'єктивними критеріями для територіального розмежування в районі Слобожанщини могли бути етнічний склад населення, зручність комунікацій, чітко висловлене бажання громадян [5, с. 7-104]. Саме на ці критерії і орієнтувався український уряд, а українські дипломати аргументували їх під час переговорів з Москвою, спираючись на дослідження українських істориків.

Зокрема, Дмитро Багалій, оперуючи історичними фактами обґрунтував адміністративно-територіальний устрій УСРР і її кордонів у доповідній записці «Історико-

етнографічні і лінгвістичні матеріали про північний кордон УСРР з РСФРР». Історик вважав, що для визначення кордону між Україною та РСФРР слід керуватися економічними, етнографічними, лінгвістичними чинниками та побажаннями місцевого населення. Багалій робить висновок, що ці міста з округами жили однаковим господарсько-економічним життям з усім населенням Слобожанщини – Харківщини. Їх усіх також об'єднував «один адміністративний устрій, бо і Слобідська Україна, як і Гетьманщина мала автономію. Етнографічні риси усього цього населення теж були більш – менш однакові і вони відчували себе єдиним народом, що мав відмінні риси від населення великоросійського». Ще одним важливим чинником для розширення українського кордону Д. Багалій вважав мову населення, як «найміцніший фундамент» прикордонного питання. На підставі таких економічних, етнографічних та лінгвістичних порівняльних даних академік Д. Багалій зробив висновок, що Острогожський, Богучарський, Бирюченський, Білгородський, Грайворонський, Путивльський повіти населяли понад 50% українців і вони мають увійти до складу УСРР. Російська сторона погодилася тільки на Путивльський. Також він підкреслював, що вказані повіти адміністративно тяжіють до Сум і Харкова. Отже, тодішні кордони між радянськими республіками на початку 1920-х рр. не мали «під собою раціонального економічного ґрунту» [1, с. 121-123].

Зрештою, Москва «переграла» українських урядовців і експертів, висунувши як протиположний етнічному принципу принцип економічної доцільності. Розрахунок робився на те, що за умов повоєнної розрухи, населення радше перейматиметься не проблемами «етнічної справедливості», а мотивами кращого забезпечення своїх економічних і соціальних потреб. Щодо етнічного чинника то він в офіційному дискурсі спотворювався загальноживаним штампом про «багатонаціональний склад» населення кожної з радянських республік. «Багатонаціональність» незмінно розглядалася як аргумент на користь неважливості розмов про етнічні кордони, а сам суверенітет республік у такий спосіб ставився під сумнів.

Україна, у свою чергу, на початку 1923 р. висунула власний проект перегляду українсько-російського кордону, за яким передбачалося приєднання до УСРР значної частини Брянської, Воронежської та Курської губерній. Для вирішення кордонів між республіками було створено Комісію з врегулювання кордонів між РСФРР, УСРР і БСРР, яка на першому своєму засіданні 1 липня 1924 р. розглянула згаданий український проект. Українська делегація звертала увагу на дані про чисельність українців у прикордонних із Україною російських губерніях, спираючись на дані переписів населення 1897 р., 1920 р. та частково 1923 р. За їх даними на 20 – ті роки в цих губерніях мешкало понад 1704 тис.

українців. Місцева влада Курської, Воронежської та Брянської губерній висувала власні контраргументи щодо українського проекту. Курська губерньська планова нарада надала губвиконкому свої висновки, вказуючи на вирішальне значення економічного фактору (цілісність бази цукрової промисловості), оскільки за етнографічною ознакою визначити розмежування території було досить проблематично. Курський губплан посилався на те, що «мова населення значною мірою прикордонної з УСРР полоси Курської губернії є середньою, перехідною від української до великоросійської» [3, с. 211-213].

Питання врегулювання українсько-російського кордону в районі Курської, Воронежської і Брянської губерній залишалися невирішеними. В листопаді 1924 р. на засіданні Комісії ЦВК СРСР з районування, при розгляді питання щодо принципів територіального розмежування акцентувалося на тому, що у зв'язку зі значним національним «переплетенням» потрібно розглядати економічні фактори. В результаті робився висновок про необхідність «випрямлення кордонів із метою зручності управління». Тому Комісією «було вирішено передати Україні частину території Курської губернії, а також Семенівську волость Гомельської губернії, село Зноб-Трубчевська і ряд сіл Подиводської волості Севського повіту Брянської губернії, Валуйський повіт Воронежської губернії» [3, с. 211-213]. Українська і російська сторони залишилися незадоволеними рішенням Комісії. Українська делегація наполягала на дотриманні «національно-етнографічного моменту» та «економічної близькості даної території з УСРР», аргументуючи це тим, що «республіки і області організуються і об'єднуються перш за все за національною ознакою». Російська ж делегація зі свого боку вважала доцільним провести лише часткове виправлення кордонів. Згідно з постановою до УСРР було приєднано територію, на якій мешкало 278 081 осіб, тоді час як від України було передано територію з населенням 478 909 осіб. Було створено Паритетну комісію, яка повинна була керувати передачею територій. На місцях діяло вісім приймально-здавальних комісій, які мали вирішувати майнові та фінансово-бюджетні питання. До їх складу входили представники всіх зацікавлених сторін. Роботу по передачі територій від однієї республіки іншій планувалося завершити до 1 березня 1925 р. Однак у намічений строк її провести не вдалося. Деякі органи місцевої влади Курської та Воронежської губерній намагалися всіляко затримати цей процес. Всупереч рішення центральних органів вони вивозили майно, що мало залишитися на території, яка передавалася УСРР [2, с. 20]. Робота цих комісій затягнулася через значну кількість суперечностей, спричинених невизначеністю щодо належності окремих населених пунктів чи до УСРР, чи до РСФРР. Лише в жовтні 1928 р. Президія ЦВК СРСР прийняла Постанову, згідно з якою ряд сіл Брянської і Курської губерній було передано до складу УСРР (Рашковичі,

Смокарівка, Стариці, Стурцеве, Прилипки, Велика Рибиця, Миропілля, Студенки, Запсілля, Пенянки, Олександрія, Василівка і Нова Деревня Курської губернії). У лютому 1929 р. Москва в останнє на офіційному рівні торкнулася питання про кордони. У даному випадку етнографічний критерій не став для Кремля головним, більш вагому роль зіграли межі дореволюційного губернського поділу в Росії [4, с. 144].

Як бачимо, крапку в територіальному розмежуванні було поставлено, але загальний баланс надбань був не на користь України, як в територіальному, так і в демографічному значенні. Суперечка про кордони була, не просто дискусією про територіальну належність тих чи інших територій – ішлося про реальні межі суверенітету республік, які у баченні радянського центру мали розвиватися аж до повного зникнення. Таким чином, у результаті в основу делімітації україно-російського кордону було покладено політико-ідеологічний чинник, формально він прикривався зручністю адміністрування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Багалій Д. І. Історико-етнографічні і лінгвістичні матеріали про північний кордон УСРР з РСФРР // Науковий збірник Харківської науково-дослідчої катедри історії української культури. 1930. Т. IX. Вип. 2. С. 121 – 123.
2. Боечко В. Д., Ганжа О. І., Захарчук Б. І. Формування державних кордонів України, 1917–1940 рр. Київ, 1991. 34 с.
3. Борисёнок Е. Ю. Украина и Россия: спор о границах в 1920-е годы // Регионы и границы Украины в исторической ретроспективе. Москва, 2005.
4. Єфименко Г. Г., Кульчицький С. В. Кордони державні України, принципи та історична практика їх визначень // Енциклопедія історії України: У 10 т. – Т. 5: Кон–Кю. Київ, 2008.
5. Сергійчук В. Етнічні межі і державний кордон України. Київ, 2008. 560 с.

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНЕ ЗНАЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЇ ПИЛИПА ОРЛИКА

Комарук О. В.

*здобувач вищої освіти I курсу ННІ права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

Науковий керівник: Ядловська О. С.

*к.і.н, доцентка кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти*

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Історичні документи, що мали епохальний вплив на розвиток української державності, залишаються в полі дослідження науковців упродовж всього періоду